

FÉNY A GEMMA SZIVÉBEN.

Irta: *André Suarès.*

AKÁR NOVEMBERI esőben, akár az augusztusi nap tombolásában, az isteneitől fosztott Ravenna mindig csodálatraméltó; és nem tudom, poshatag hallgatását tartom-e többre, vagy lázas izzása béklyóz-e meg bensőségebben. Az őszi bánat súlya alatt éppen úgy, mint a kánikula pörkölő hévségében egyformán megmarad ez a város haláltusáját vívó királynőnek, akit álmai emésztének. Egyszer, cédaságára teljesen ráeszmélve, engedi át magát Teodora a bujaság mámorának a keresés olthatatlan szomjában egyformán sóvárogva a legritkább gyönyörrre, mint csömört kapva tőle; majd mikor megrázkódtatások tépik s a legkevésbé csalóka, soha ki nem elégtűl szerelem félelme szállja meg, a halál káprázataiba merül a gonosz gyönyörök császárnéja s a kárhozat kába kínjai s a tisztítóút látomásai közt lebeg. Ravenna nyáron a pokol drágakö-pitvara. És az ősz szempillantása alatt violaszínű templom Ravenna, ahol a bűn vezekel, ahol a romlott testiség az engesztelődés kéjes vonaglásaira sóvárog, és még mielőtt bűneinek illatait lemosta volna, valami mesterkéltséggel összeroppanás tömjénébe keveri őket.

* * *

Nyirkos meleg napon, késő, pehelyfellegektől mozgalmas ég alatt léptem be Ravenna gőzbarlangjába. Az esőterhes szél, mint fogatlan gyermekszáj a keblen, puhán tologatta a vörös felhőket. A végtelen síkföldek és mocsarak, a tenger tükre s az ég térsége, ez a három ropant messzeség fojtogatja az eltemetett főváros bejáratait. Ha esik, a langyos víz mint mocsár szakad rá a mocsárra. Az átázott talajt víztől csepegő fák borítják; az ezüstös mezőkről úgy csurog a víz, mint a folyóba fultakról; a szürke nyárfák rácot alkotnak két méla bánatú pocsolya közé beverve. De hirtelen három napsugár lángnyelvekkel ékesíti a felszikkázó rizsföldeket.

A füledt és komor város alacsony dómjai és vörös vártái közt fogja a napszállat tüzeit, hogy megalvadnak, mint az ólomfoglatokban a festett ablakok vörös vére. A fekete harangtornyok alig merednek ki a halott földből, amelyben a város mint temetőben nyugszik. Ravenna, remeték szíve szerint való város!

A csöndes Ravenna félénk nagylelkűséggel fogad, mintha száműzetésből térnék meg. Napfényvel ajándékoz meg, amely annál derűsebben ragyog, mert záporon keresztül jutok el hozzá. Milyen alkalmas ez a város arra, hogy elgondolkozzék az ember.

Elhagyott utcák, téglával kövezve, sötét víztócsák érhálózata. A repedésekben fű sarjad. A falakon zöld kiütés. A keresztutaknál koporsók, szarkofágok állnak, mint mérföldkövek. Ravenna üres. Végtelen falazatok, kolostorok barátok nélkül, paloták örömtelen, talán börtönök. Csupa vak boltozat a görbe utcácskákon és az oszlop-csarnokokat mintha kórság sorvasztaná. A harangtornyok magasan, kereken örködnek a templomok oldalán, mint temetési gyertyák. Súlyos boltozataik terhe alatt térdig süppednek az épületek a szétmárt talajba. Az ódon tornyok reszketnek, mint százesztendő pap karja mise közben, a ferdén verő esőszálak viharos zuhogása előtt. A lakott negyedeket és sáncokat pusztaság igázza le. Így ömlik el a halál fagya először a végtagokon s az élet lépésről-lépésre hátrál legbelülre; de félig elveszettnek látszik már a szív is. A csendes várost elfövényesedik. Emlékszem a keskeny, hosszú homokpartra s a két rozoga bárkára a poshadt vizen. Nagy messze egy sáv az égen, mintha legszürkébb füstből volna. Az ember árnyként lopakodik Ravennában abban a hiedelemben, hogy másik, elsüllyedt Ravenna fölött halad.

A nyárfák közt szinte törpén poshad a maremnia közepén Teodorich síremlékének kerek épülete. A nyálkás víz emelkedőn nyalja körül a pilléreket. Ott rág rajtuk és alapjukban aknázza alá őket. A kupola megrepedt, a kapu kettéhasadt s a rovátkákba moha fészkelte be álmos bozótját, az alapkövek elcsigázottak, mint szúrágta fa, vagy mint ragyás vénasszony ráncos arca. Mintha földrengés hasította volna fel ezt a roppant síremléket, ahogy itt áll üresen még a csontoktól is, amelyeket a barbárok helyeztek benne örök nyugalomra.

A Sorsnak ebben a fővárosában halottaskamra a Dóm. Enyészetszag szívárog a boltok alól. A kapukon betóduló világosság kártékony. Az anyag széthull benne. A talaj felpuhul, a kő tajtékot túr és málladozik a márvány. Ó, de ki is számít a templomoknak erre a tündöklő tündértartományára, mikor a néma, holt városban jár. Az ember azt hiszi, valami kőbányában van, iszonytatón hat ezeknek a földalatti kápolnáknak kiverítékezett nyirka, mintha csak a sírok öntöttek volna ki. Pedig ez a nagy síremlék Golkonda bűvköre, drágakövek háza, vakító varázs szentélye.

San Vitaleban, Galla Placidia sírkápolnájában, a két Apollinareban egész elbensőségesül az ámulatbaejtő Ravenna. Az arany sötét égszínkék fátyol alatt ragyog. A mozaikok fémje hosszú fénylándzsákat dobál az elfutó oszlopok közé. Mélyen áttetsző pávalegyező tárul ki, mintha olvadt fémfolyó és selyem színeiben csillogna. Szívárvány ibolyaderengése és káprázata, algák kékesszürkéje és indigó, ez itt Ravenna tengeralatti ragyogása.

* * *

A belső világ táruló titka! Túl rothadáson, a sírok enyészete

fölött, itt a lélek örök nászajándéka, a kereszténység aranygyapja, az álom: a Szín. Ha szuvasak is a falak, mégis megmarad Ravennából egy fénytörő prizma, szent körtáncot jár, de ez oly lassú lejtésű, hogy szinte megkövültnek tetszik. Ez a város szennyben fuldokló apáca, imákba rejti drágakőromjait: kéjesen, vonaglón, szinte a kín vonásait hordja kétértelmű mosolyában.

Ami a rómaiban kívülálló volt, belül van a keresztényben. Minden külsőséges befelé redőződik. A világiasság összegyűjti és bezárul titka fölött; így válik Ravenna láthatóvá, így nyilatkozik meg Ravenna. A régiék semmit sem értettek a zenéből, semmit a színből.

Ravenna a történelem zsákutcája, s a vereség fekete tüzének bélyegét hordja homlokán. Halálra született város, szeretni kell s az ember a halált szereti itt. Az utolsó Caesarok szívesebben haltak meg Ravennában, mint Rómában. Kormányok és császárságok Ravennában érnek véget, a rómaiak után a gótok, a bizánciak után a barbárok. A ravennai levegő minden múlásra jótékony. Itt magános a halál. Itt aludt el időnek előtte az erős Dante. Bajtermő talaj, lázverte város, gyásznak és bíboros vonaglásoknak televénye. Nagy halottaktól, szomorújátékoktól és álmoktól vemhes. Főnsége mély fogantatásból sikolt.

Teodorich, a meghódított hódító sebet kapott Ravenna varázsától. Az Apollinare-templom mozaikjain ott látható a palotája. A kapuk kárpitjai elválaszják az uralkodót udvari népétől. A ház már nem a nyilvános élet lebonyolítását szolgálja, mint az antik világban, olyan látványt lehel, amely a multban ismeretlen volt, a zárkózottságnak valami halk fuvallatát, bánatos, még csitultságában is csitíthatatlan sóvárgást; valami szükségérzetet, amely maga sem tudja, mit akar, valami nyugtalant, homályost és rejtettet. Teodorich német, mégis hátat fordít hazájának. Teodorich megható erejében, amely mégis csupa alázat. Megkeményíti szívét népevel szemben; ravasz és ügyetlen egyben, — műve hiú — mint nyugvóhelye: a villám belécsap és a sír üres.

A San Vitaleban a Napkelet álma gyullad föl, a kedély csillámló nemessége. A régiék tiszta, mindig közvetlen törvényszerűsége az egyenes vonal és az egyszerű mérték szeretetében új rendnek, a hajlatok, az árny és fény ellentétek keresésének ad helyet; sóváran tör mély jelentősége felé mindannak, ami az íveltől ered s az íveltben rejtőzik. És íme, a szín ívbe tágul s a színben ott ível a zene. A szín a látható zene egy neme.

Lépcsők torkolnak a síkba s osztják meg a teret. Kerek kápolnák törnek meg a falak sugarát, hosszúkás fülkék kerülik meg és unszolják szemlélődésre a tekintetet, a várakozás meredeken feltörő gondolatait sugalmazva.

A mozaikok valami földöntúli égés, mint gemmából fűzött könyv tarka lángok, mozdulatlan képek, csöndes jelek egészen

körmönfont teológiáját tárják ki. Minden lendület, minden beszédesség, minden élet a színben van itt. Soha a mozaik első virágzásának ezt a kitörését fölülmúltni nem fogja. A vérről és áldozatról szóló mondák, az Ótestamentum legmegfoghatatlanabb hősei szikráznak ki szomorú arculatokból. Itt van Ábel és a bárány, Ábrahám és fia a kés alatt. Melchisedek király kenyeret és bort ajánl fel, bemutatja bűbajos istentiszteletét, a Biblia legnagyobb rejtélyét. Jethro tömjént gomolyogtat. Jephta lányát áldozza föl. Milyen jól ringatják az álmat ezeknek a violaszín és tengerzöld aranyoknak tüzei. Az arany sistereg a falazatokban. A bíbor villámok széthasogatják a sötét palástokat. A fehérre olvadt fémeknek olyan sugárudvaruk van, mint a viasznak vagy a fagyöngy virágjának. A templomoldalak szinte úgy csillámlanak, mintha a falak tüze és a mozaik minden lángja patyolatok vagy tejüvegek burka alatt izzana.

És a Sant-Apollinareból a byzanci udvar csillog elő, Theodora szolgálóival, Justinián minisztereivel és papjaival. Csodálatos kifejezést kap itt az élet, annak a szorongásnak a születése sir le róla, mint amely az eskórt megelőzi, valami könnyekkel fátyolozott merevség, valami félelemtől odvas nyugalom. Urak és hölgyek, szent asszonyok és férfiak, valamennyien rangjelzésükkel, vértelen arccal és üres tekintetű szemmel, amelyben a szembogár roppant kerekre tágult, mintha belladonnát dörzsöltek volna belé s valamennyien csipőtlenül és vállak nélkül, lefelé csüngő karral, homorú szemöldökívvel, a sírkamra előszobájában, mind fagyosra feszülten, vajjon mikor kezdődik már a fogadás. Különösen azoknak az arckifejezését lehet elcsípni rajtuk, akik halni készülnek és ünnepélyesen feldíszítve várják távozásukat. Szinte azt kívánná az ember, hogy végső mezítlenségükben feküdtek volna oda, mint azok a szerencsétlenek, akiket az ispotályok boncolóasztalain nyúznak meg. Mégis érezni, mennyire élnek: valami utána-nézhetetlen szentséget, valami komoly álmat; homlokok, melyek mögött nincs gondolat? Nem, inkább egyetlen gondolat itatja át őket. Testek hús nélkül, keskeny ajkkal; de ezek fölött a szájak fölött kérlelhetetlen vágy harapása uralkodik s a csontnélküli testek a lobogások gyűlöhelyei. Csodálatos állatvilág fogadja ezeknek a sudár-állású, lábónjáró múmiáknak udvarnépét, bomlott szukák, madarak, amelyeknek csőre hosszú, akár a cápák orra, kutyák, amelyeknek pikkelyes szőrük és éleskarmú lábuk van; a rózsaszerű növények elkomorult pillákkal hunyorognak; a gacsos pálmák fűrészfogukat vicsoztatják, még az edényeknek is körmük és karmuk van. De mindezeket a formákat valami jóleső összhang veszi körül, perzselőn és pusztítón áramlik rájuk, mint valami maró szagosvíz, mely összezsugorítja a bőrt és megöli.

Justinián és hívei, akármilyen hűtlenek is, akármilyen gonoszak is, ha alkalom kínálkozik, akármilyen keserűek és megcsömörlöttek, mégis csak engedelmes jobbjai asszonyaiknak. Élik a számukra

alig elérhető kéjes vonaglást, és mennél jobban kimerülnek ebben, annál reménytelenebbül szeretnék fenéig üríteni. Előkelők és alattomosak; udvari erkölcs finomítja ki bennük a kegyetlen ösztönt. És méltóságuk köntösében valamennyi aljasság kísértetét ott táplálják.

Teodora igazi királynője ennek a remegőn néma világnak. Mögötte és feszesre öltözött asszonyai mögött a téboly sikoltásait hallok, messziről távoli szobákból a hisztéria hívó szavát illatok örvényéből, pattanó selymek hasadását titkos kéjlakok bársonyos öléből. A hallgatag Teodora nyög, fenyeget és zokog, mint a megszállottak. Teodora ruhái páncéljába zárva, széttépi ruháit és mezítlén hempereg állatbőrökön. A leglágyabb patyolatruha kénköves vasínggé lesz rajta, acélos bőre alig áll ellen a belsejét emésztő tűznek. Magasra nőtt, ösztövére és szétmarcangolt. Nincs se keble, se csípője. Hosszúkás arcában két bagoly szem kerekül. Az éjszakáé, beavatva az éjszaka minden csábjába. Titkos férfibolond, biztos ledérségen jár az esze. Rámered valami megáhitásra és kételkedik, hogy magán kívül másutt feltalálhatja. Mennél határozottabban száll a tekintete, annál kevésbé fogja meg azt, amit szemlélni látszik. Megrekedt vízből szőtt palástot hord kígyócsupasz, párducforró lelkén s a lelke olyan, mint a bűnök titkos kamrája.

Ő és valamennyi asszonya — mind csupa szem és csupa száj — olyan, aminő a túl megnyúlt, sápadtra fakult, már hervatag, mocsárvíztől poshadt virágoknak van, kísértetiesen magaslanak fel az arannyal átítatott árnyon, olyan a tartásuk, mint szomorú lángnyelveké, a jelenések bántó honvágya kísért bennük. Álmodnak és álomalakzatokat vesznek föl. És biztos, hogy hangjuk, akár gögicselés, akár dühös rikácsolás, megejtő varázsú. Húsuk önmagát emésztí, minden dallá édesül bennük; és bármennyire megölhetnek is minden boldogságot, aki feléjük közelít, annak már nem tartogat sokat az óvilág minden Glykeréje és Rodophéja.

* * *

Sápadtan, rejtelmesen, eltestetlenedve mit akarnak ezek az ég és föld közt lebegők? Nem vetik alá magukat a törvény öklének. Kibújnak alóla. Nem alattvalói tovább a sorsnak, nem szállnak hősi küzdelemre. Sorsukat keblükben hordják. A belső élet megkezdődött és magába szívja őket. Formáik szétesnek. A művészet nem követi már a természetet. A mozgás nem szerez már örömet, de annál boldogabbá tesz bizonyos földalatti mozgalmasság. A megkövült arany tagoknak tagokba és csoportoknak csoportokba való átáramlásává vizenyősödik. A mozdulatok fölbontását abbahagyják. Az élet mint hullám, nem gördül tovább az izmokban. A természetes, ez a legigénytelenebb rajzaiban oly csodálatra méltó növény egyáltalán nem érdemel már figyelmet. A ruhák alatt nincs többé boka, a karok

fából vannak, a leplek nem tükrözik már a beljükhöz burkolt testeket ; de gyönyörű ráncokat vetnek. A szobor halott. És halott a befagyott cselekvés. De a pokolpitvar lelkének bölcsője Ravennában ring.

Mit fejeznek hát ki a mozdulatok, ha már nem a tetteket? A felébredt lélek állapotait közvetítik ; a görcsös vonaglást, a látomást, a megbánást, a csodába szerelmes reményt, a lelkiismeret meglepetéseit és kegyetlen kínjait. Ami a testé volt, ismét gyermeki tehetlenségbe züllött vagy aggkori gyöngeség lepte meg, talán megvetés tárgya lett. A kezek nem arra vannak már teremtve, hogy tartsanak vagy fogjanak, keskenyek és átlátszók, langyos tubarózsák, üvegházi növényzet, bűnnek és imának egyformán szerszámai.

Karcsúk, mint a mystikusok legtöbbnyire. Liliomokkal és rózsákkal rakják magukat körül. A szőlőlevelek, babérágak és aranyindák édes bilincseket kovácsolnak rájuk ; a gyümölcsök közömbösek nekik. Előszertettel csapnak csókból imába. Ajkuk ölelés közben mormolja a szitkot : valamennyi csupa remegés.

A lelkiismeret és a szív, az odaadás a kereszthez s a bűn öntudata, mindez magábaszállás : mennyire elmélyült az ember, mióta magába tömörült. Lemondott a gondolkodásról? Egyetlen eszméhez butult? De egyetlen gondolatnál megrekedni, abban egészen megmerevedni annyit jelent, mint az eszmét az érzésig fölerősíteni s akkor aztán ebbe torkol minden. Egyetemes visszaesésről szokás beszélni ; pedig ellenkezőleg : a néma élet az elzárt mélységben megszüli a zenét és a szerelmet. A nők szebben hatnak a nekik juttatott lélekben ; a szűz ott vigyáz a szilaj szenvedélyek mögött. Nemcsak Róma él tovább a mágikus csönd közepette ; Krisztus két kezében két világ egyesül, Itália és Napkelet.

Az érzelem a szívből születik. A szívből lendül ki az összecsendülés ; a szívből, ebből a közvetítőből hús és szellem között. Először még anyagszerű a szín, képezhető, testtelbíró, üvegfolyam. A mozaik színével bánni lehet, még féllábbal az ókorban áll. Súlya van, mint a fémnek és a drágakőnek. Aranykockákkal, gyöngyházlemezekkel, ezüst holdakkal keveredik. De minden lomposága mellett is fény leng belőle : a Lélek fogamzik kőméhében. Minden apró részletet mellőzve : mint minden zene, Ravenna művészete is oszthatatlan egész.

A klasszikus művészet hidegen hat emellett az álom mellett. Ahol a lélek tárul, nem lehet mást nézni, csak őt. Psyche, aki holt a régiéknél, mert nem tudott Ámorral élni, Psyche, újjáfogva a színben, első mozdulatait próbálja, felnyitja szemét Ravennában. Innen ezek a szertelenre tágult szemek s a gördülés egy ismeretlen világ fölött.

* * *

O. korusok remetesége ! A síremlékben, ahol Teodora uralkodik, nyolc van belőlük. Csak a nappali fény világít fölülről s mint harangban hull le a tengeralatti béke fenekére. A furcsa, vaskos oszlopokon

szelíd kupolákkal feldomboruló templom olyan mint mélységek megnevezhetetlen alakzata, kőmeduza, amelynek karcsápjai a fenéket keresik s amelynek tapogatói, buzogányos szálaikkal a semmiben imbolyognak. S ennek a hajónak halálos csöndje valami talányt zár magába. A nagy hallgatás olyan, mint elnyomott sikoly. A San Vitaléban minden csavarszerűen csigamódjára kanyarul; mindennek megvan itt a visszatérése, felbuzgó szánombánoma. Csak a fény ismeri be búbajos titkát. Senki sem gondol itt már a Bibliára, sem az Evangéliumra, sem az angyalokra, sem a császári fölségre. A tudás és megismerés vágya kibuzog. Opiumot szívtam. Aranyeső veri lágyan a komoly Keletet. Árnyak szövetén arcok gomolyognak elő. A kék az alkonyat ege, mély színű bársony; a zöldi moha és smaragd. A mély-sárga az arany oktávájába csendül; a fátylak tiszta fehérje gyöngéd mint hattyúpihe. S a kiséretet az ibolyakék játsza. Az összhang legbensőségesebb öröme, a zenei erény, ezt kínálják ajándékul a világnak Ravenna hymnusza.

* * *

Most itt az óra, amikor szemünk Krisztus szemébe merül a Sant'Apollinare nuovoban. Nem lehet elég közlrol nézni.

Mindenütt szem, csupa szem. A szemhéjak és a szemöldökök megháromszorozzák őket. Az egész test valami hosszúra nyúlt szemgolyó körvonalait adja. A mandulakeskeny fej, a beesett orcák, a hegyes szakál, minden vonal a szemekhez vezet; és az a nagy távolság és az ajak és a homlok között, amiből az emberi arc magyarázói a szívvel való teljes összhangot szeretnék kiolvasni. Az egyenes orrnak tökéletes finomságú cimpái vannak. A fül elbújik a haj alatt. Az alacsony széles homlokon csodálatos, középen ketté választott hajdíz virul és imádatraméltó formát ad a fejnek. És micsoda száj, ez is háromszoros kifejezést kap az ajkakkal és az orrcimpák élével. Valami kimondhatatlan szépség nyilatkozik meg a fájdalmakban és győzelmekben is.

És ebben van a páratlan nagyságú lelemény: a ravennai Krisztus feltárja a szépséget a szenvedésben és megmutatja azt is, milyen kifürkészhetetlen mélységekig merülhet le a gyász. Az új ember megszületett; fájdalommal teljes lesz és nem fogja fájdalmát szégyelni. Könnyek közt sem érzi majd magát megalázottnak; tud túrni és mégsem lesz nyomott kedélyű. Egy világ választja el a ravennai Krisztust a római istenektől. Akármily szelíden tekint is isteni arca, nincs benne semmi gyöngeség. Milyen közel áll hozzánk ez a Krisztus! Hogy megindít mélységes bánata. Hozzánk hasonló: lényéről, akár mi, úgy gondolkodik és tudatában van, hogy sajog a kinja. Olyan távol áll minden élvezettől. Ő, az ember és benne a tudat, hogy emberek vagyunk az emberek között. És benne a halálos szorongás, hogy élni kell, hogy az ember halálra születik és hogy ezt tudja és hozzá a fájdalom, hogy embernek kell lennie.